

12. Вітлінський В.В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком / Вітлінський В.В., Верченко П.І.: Навч. -метод. посібн. для самот. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 292 с.
13. Турило А.М. Методичні підходи щодо оцінки впливу ризиків на величину та якість прибутку / Турило А.М., Зінченко О.А. // Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризику. Тези доповідей II міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 29-31 травня 2008 р.) Львів, НУЛП, 2008.
14. Коваленко І.Н. Теорія вероятностей/ Коваленко І.Н., Гнеденко Б.В.: Учебник. – К.: Выща школа. – 1990. – 328 с.
15. Калиниченко Е.В. Принятие решений при управлении рисками в горных проектах/ Калиниченко Е.В. , Жуков С.А. // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених „Економіко–математичні методи прийняття управлінських рішень на сучасному етапі”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 50 – 54.
16. Вітлінський В.В. Економічний ризик і методи його вимірювання / Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шарапов О.Д. – К.: ІЗМН, 1996. – 400с.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ВИРОБНИЧИХ ЗАСОБІВ ГІРНИЧО- ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ КОМБІНАТІВ

Мельнікова І.Є.

к.е.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»

У процесі становлення ринкових відносин в Україні всі ланки управлінської системи підприємств опинилися в колі проблем, що потребують негайного вирішення. Серед важливих напрямків діяльності підприємств першочергове значення відводилось процесу управління виробничими засобами.

Очевидно, неодмінною умовою стабільного розвитку підприємства є повне забезпечення його виробничими засобами та джерелами їх відтворення. Лише в такому разі воно здатне забезпечити ефективне функціонування, достатній рівень життєздатності та конкурентоспроможності.

Актуальність питань використання виробничих засобів підсилюється тими перетвореннями, яких потребують вітчизняні підприємства: корегування та зміни нормативно-законодавчої бази з питань формування власних джерел відтворення виробничих засобів, обмеженість підприємств у системі накопичення вказаних джерел під впливом інфляційних коливань унаслідок

нераціональності системи управління.

Саме зазначені проблеми вирішуються в разі впровадження дієвого механізму управління виробничими засобами. Безумовно, вітчизняним підприємствам необхідно постійно вдосконалювати методи управління, ураховуючи дію чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Проте без визначення економічної сутності виробничих засобів, їх функціональної ролі у виробничому процесі неможливо приймати виважені та ефективні управлінські рішення.

До складу виробничих засобів включають основні й оборотні ресурси підприємства.

Узагальнення літературних джерел щодо визначення сутності та структури виробничих засобів дозволяє зробити висновок про неоднозначність трактування як змісту, так і структури виробничих засобів.

Традиційним підходом у сфері визначення структурного підходу до виробничих засобів є їх розподіл на основні та оборотні.

Цілком зрозумілим є твердження, що для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємство повинне мати у своєму розпорядженні певну величину основних і оборотних засобів, які в сукупності називають активами [1, с. 262].

У залежності від характеру участі у виробничому процесі всі майнові цінності підприємства ділять на оборотні та необоротні активи.

На думку І. О. Бланка, «Оборотні активи – це оборотний капітал. Необоротні активи представляють основний капітал підприємства» [1, с. 262]. Структура активів визначається галузевою належністю підприємства, специфікою його виробничого процесу.

Активи підприємства є актуальним предметом дослідження різних напрямків. Так, зарубіжні вчені-економісти вказують, що процеси максимізації прибутку безпосередньо пов'язані з процесами оптимальної комбінації факторів виробництва [2, с. 27].

Поєднання виробничих ресурсів ґрунтується на певних принципах і функціях. Кількісне співвідношення виробничих факторів впливає на результати виробничого процесу.

В економічній теорії фундаментальним є положення про обмеженість усіх видів ресурсів, що, відповідно, потребує оптимального їх розподілу. Ці питання визначаються процесом господарювання, де для випуску продукції використовують основні та оборотні засоби.

Зарубіжні вчені схильні до думки, що до складу активів можна включати «вартість фірми» [2, с. 443].

Активи – це економічні ресурси підприємства, які мають принести доход у результаті очікуваних операцій [3, с. 96]. На думку авторів [3], активи поділяються на поточні (оборотний капітал) та постійні (основний капітал). Зарубіжна практика виокремлює ще так звані непоточні активи, пов'язані з операціями тривалістю понад один рік.

Активи можуть бути відчутними й невідчутними. Роль невідчутних

активів у балансі схожа з відстроченими платежами, вони мають економічну цінність.

До складу необоротних активів включено матеріально-речові цінності, які використовуються як засоби праці протягом тривалого часу і, в міру зносу, частками переносять свою вартість на вартість продукції, послуг, виконаних робіт [4, с. 167].

Структура основних засобів відображає технічну озброєність підприємства, значною мірою відповідає на питання, наскільки ефективно підприємство розпоряджається доступними для нього фінансовими ресурсами. А. В. Чупіс зазначає, що основні виробничі фонди виступають матеріально-технічною основою процесу виробництва [5, с. 82].

Фонд основних засобів пов'язаний з іншими спеціальними фондами: фондом амортизації, фондом розвитку виробництва, інноваційним фондом [6, с. 169].

На сучасному етапі економічного розвитку зростає величина інвестицій в основний капітал, при чому використовуються як власні, так і позикові кошти [7, с. 133].

Від величини основного капіталу залежить вартість підприємства. Ці процеси підлягають дослідженню в наукових працях як національних, так і зарубіжних вчених [8, 9, 10, 11].

З метою прийняття управлінських рішень щодо ефективності використання основних засобів проводиться оцінка їх формування та використання.

При проведенні оцінки основних засобів доцільно їх класифікувати за наступними групами:

- основні засоби, які не підлягають зносу (земельні ділянки, капітальні вкладення в будівництво, участь в капіталі);
- основні засоби, що підлягають зносу, використання яких обмежене в часі.

Процеси формування, використання, планування та обліку основних засобів регулюються в Україні нормативно-законодавчими актами [12, 13, 14].

Основні засоби, що знаходяться в розпорядженні підприємства тривалий період (строк використання), у процесі їх використання при виготовленні продукції втрачають свій корисний потенціал.

З метою оцінки та обліку основних засобів здійснюється їх класифікація за галузевим та функціональним призначенням [15, с. 136].

Національною законодавчою основою класифікації основних засобів є Державний класифікатор України «Класифікація основних фондів».

Основні засоби в складі необоротних матеріальних активів мають найбільшу питому вагу, а їх первісна вартість збільшується на суму витрат, пов'язаних з поліпшенням об'єкта, що приводить до збільшення майбутніх очікуваних вигод, первісно очікуваних від об'єкта використання [16, с. 205].

Відновлення вартості основних засобів здійснюється за рахунок амортизаційних накопичень. При цьому виокремлюють різні підходи щодо

формування амортизаційного фонду, виходячи з положень нормативно-законодавчих актів.

Вітчизняні економісти звертають увагу на відмінності між економічною та податковою амортизаціями, проводять різноспрямовану оцінку цих процесів і вказують на актуальність питань, пов'язаних з цим напрямком [16, 17, 18].

Л. В. Городянська зазначає, що на амортизацію як економічну категорію увага була звернута після переходу підприємств на національні стандарти (положення) бухгалтерського обліку [19, с. 88].

В. Пархоменко та Т. Косова дотримуються думки, що амортизація є інвестиційним ресурсом підприємства [20,21].

Короткий огляд історичного розвитку амортизації показали В. К. Орлова та С. В. Сенчишак [22].

На важливість процесу нарахування амортизації звертають увагу й зарубіжні вчені – Е. Хендриксен, М. Ф. ван Бреда [23, с. 12].

Важливе значення для результатів діяльності підприємства має вибір методу амортизації, на що звертають увагу О. Губачова, Л. Городянська та Л. Шевченкова [24, 25, 26], а також зарубіжні вчені-економісти А. Г. Велш, Г. Д. Неорт, Б. Нідлз, Х. Андерсон, Д. Колдуелл [27, 28, 29].

В. М. Пархоменко розглядає амортизацію як інвестиційний ресурс відновлення основних засобів і вказує на розбіжності між економічною та податковою амортизаціями, зазначаючи, що облікова політика нарахування амортизації має певний вплив на фінансові результати та процес формування інвестиційних ресурсів [30].

Дж. К. ван Хорн досліджує процеси інвестицій в основні засоби та звертає увагу на важливість методу амортизації, що впливає на стан грошових потоків підприємства [31, с. 362].

Дж. Фрідман і Н. Ордуей зазначають, що необхідно відрізнити процеси повної вартості відновлення основних фондів та повну вартість їх заміни. Складність вибору між цими двома підходами пов'язана з визначенням зносу [32, с. 306].

Таким чином, амортизація основних засобів з точки зору більшості національних і зарубіжних авторів розглядається як інвестиційний ресурс на їх відновлення.

Не менш важливий вплив на результати виробничо-господарської діяльності підприємств мають оборотні засоби.

З класичної точки зору, оборотні засоби – це частина виробничих засобів у вигляді певної сукупності предметів праці, елементи яких цілком споживаються в кожному виробничому циклі, змінюють або ж повністю втрачають свою натуральну форму й повністю переносять свою вартість на вартість готової продукції [33, с. 151]. Вони мають матеріально-речову та вартісну форми.

У структурі оборотних засобів найчастіше найбільшу долю складають виробничі запаси. Згідно з нормативно-законодавчими актами України, запаси є активом і мають чітко визначену структуру [34, с. 42].

За визначенням авторів [35], оборотні виробничі фонди за речовим змістом представлені предметами праці та засобами праці, які входять до складу малоцінних і швидкозношуваних предметів.

У структурі оборотних засобів специфічним елементом є фонди обігу, які не беруть безпосередньої участі у виробничому процесі, сфера їх функціонування зумовлює віднесення їх до самостійного елементу, який називають фондом обігу. Оборотні виробничі засоби та фонди обігу знаходяться в постійному русі, забезпечуючи їх безперервний кругообіг.

Рух оборотних виробничих засобів і фондів обігу складає єдиний процес руху, що дає підставу поєднати їх у понятті оборотних засобів [35, с. 97].

Оборотні засоби – це сукупність грошових коштів, які авансовані для створення й використання оборотних виробничих фондів і фондів обігу для забезпечення безперервного процесу виробництва та реалізації продукції. Такої думки дотримуються більшість учених-економістів [37, 38, 39].

Отже, сукупність грошових коштів, які авансуються в оборотні виробничі фонди та фонди обігу, є оборотними засобами підприємства [36, с. 153].

Грошові кошти підприємства, вкладені в запаси, сировину, основні та допоміжні матеріали, паливо, запасні частини, тару, малоцінні й швидкозношувані предмети, у незавершене виробництво, напівфабрикати власного випуску, у витрати майбутніх періодів, створюють оборотні виробничі фонди й обслуговують процес виробництва.

Грошові кошти, які знаходяться на банківських рахунках і в касі, у розрахунках створюють фонди обігу й, відповідно, обслуговують процес обігу. Фонди обігу необхідні для розрахунку за товарно-матеріальні цінності та для погашення дебіторської заборгованості.

І. М. Школа й М. О. Ястребинський вказують, що засоби виробництва, з одного боку, поділяються на основні й оборотні, а з іншого, – на засоби та предмети праці, що необхідно брати до уваги при побудові процесу управління виробничими фондами підприємства [37, с. 8].

Автори [37] вказують на існування основних виробничих фондів, оборотних виробничих фондів і фондів обігу. Перші та другі складають матеріальну основу виробництва, а треті – процес обігу.

Відомо, що між основними та оборотними виробничими фондами є відмінності за матеріально-речовою ознакою, характером їх використання в процесі виробництва та способом перенесення своєї вартості на вартість готової продукції. За визначенням І. М. Школи та М. О. Ястребинського, оборотні засоби слід розглядати як самостійний економічний інструмент, який впливає на ефективність виробництва, розрахунки й зумовлюється характером продукції та технологією її виготовлення [37, с. 105].

О. У. Бужинський і А. Д. Шеремет відзначають, що використання оборотних засобів має вплив на фінансовий стан підприємства й указує на необхідність прискорення їх оборотності [38, с. 215].

Однією з актуальних проблем залишається забезпечення ефективного

використання ресурсів, що представлені оборотними засобами. До цього питання звертаються економісти всіх часів [17, 36, 37, 39, 41].

Забезпечення ефективного використання оборотних засобів пов'язане з нормуванням, що є однією із задач управління підприємством.

Учені-економісти М. П. Банний, О. О. Федотов, П. А. Ширяєв, Л. М. Ройтбурд вважають, що вартість предметів праці, які знаходяться на всіх стадіях виробничого циклу підприємства, складають важливу частину виробничих оборотних фондів. Предмети праці визначають уречевлений зміст оборотних засобів [39, с. 139].

Звертаючись до структури оборотних засобів, слід зазначити, що співвідношення виробничих оборотних фондів та фондів обігу є показником ступеня їх використання. Чим вищою є питома вага засобів, які авансовано у виробничі фонди, тим ефективніше здійснюється виробничий процес і тим менше коштів відволікається зі сфери виробництва у сферу обігу.

Процес ефективності використання оборотних виробничих фондів на сучасному етапі економічного розвитку характеризується показником ліквідності. На думку М. П. Денисенко, управлінській системі підприємства необхідно звертати увагу на стан формування й наявності запасів, оскільки їх надмірність приводить до відволікання капіталу, при цьому виникають потреби в додаткових коштах і додаткових процентних виплатах [40, с. 70].

На думку В. М. Гриньової та В. О. Коюди, поняття «оборотні кошти» тотожне поняттю «оборотний капітал» [41, с. 62], а оборотний капітал – це кошти, що обслуговують процес господарської діяльності, беруть участь одночасно й у процесі виробництва, і в процесі реалізації продукції [41].

Економічна сутність оборотних коштів визначається роллю в забезпеченні безперервності процесу відтворення, у ході якого вони проходять як сферу виробництва, так і сферу обігу.

У процесі кругообігу відбувається постійна зміна форми авансованої вартості. На кожен певний момент кругообігу оборотний капітал функціонує одночасно в усіх стадіях, забезпечуючи безперервність процесу виробництва.

Оборотний капітал групується за певними ознаками. Формування й регулювання окремих елементів оборотних коштів має свої особливості. Необґрунтовані величини запасів приводять до відволікання значної частини оборотних коштів з виробничого циклу. Зростання обсягів реалізації готової продукції приводить до зростання вільних грошових коштів [42, с. 61].

Суттєвий вплив на величину оборотних засобів має обґрунтування рівня запасів готової продукції. Якщо запаси створюються швидко, то це вказує на труднощі, пов'язані з процесом реалізації продукції [43, с. 56].

Слід зазначити, що оборотні засоби взагалі повинні мати високий рівень оборотності, що приводить до зниження потреби в них [44, с. 141].

Стосовно умов формування запасів Ж. Рішар відзначає, що існує два підходи щодо визначення їх значущості [45, с. 199].

Так, традиційна концепція стосовно значення запасів передбачає необхідність їх наявності за наступними причинами:

– по-перше, саме виробництво потребує наявності запасів;
– по-друге, запаси створюються з метою забезпечення ритмічної роботи підприємства та зниження ризику несвоєчасності постачання ресурсів.

За умов розвитку ринкової економіки (новітня концепція) наявність запасів непотрібна, навпаки це шкідливе для підприємства [45, с. 199]. Доцільно впроваджувати управління виробництвом на основі принципу «точно в строк». За таких умов запаси повинні складати лише незначну частину інвестицій підприємства.

Г. В. Савицька вказує, що зростання прибутку підприємства, зниження собівартості випуску продукції та рентабельна діяльність залежить від забезпеченості підприємства матеріальними ресурсами [46, 252].

При цьому забезпечення підприємства усіма видами ресурсів може здійснюватись екстенсивним чи інтенсивним шляхом. Другий напрямок сприяє зниженню питомих витрат і приводить до зменшення собівартості одиниці продукції. Економне використання сировини, матеріалів, енергії рівнозначне збільшенню їх виробництва.

Крім того, Г. В. Савицька зазначає, що структура капіталу підприємства є важливою складовою, яка впливає на тривалість його обороту. Чим вища доля основного капіталу в загальній його вартості, тим нижчі темпи оборотності й навпаки. Вивільнення коштів з обороту внаслідок прискорення оборотності приводить до зростання величини прибутку [46, с. 458].

Удосконалення методів управління оборотними засобами є необхідною умовою підвищення ефективності виробничої діяльності підприємства на основі залучення виявлених у результаті аналізу резервів [48, 49, 50].

Зазначені напрямки потребують першочергової уваги, оскільки на теперішній час загалом у промисловому секторі збільшилась тривалість обороту оборотних засобів і відбувається щорічне додаткове залучення оборотних ресурсів у відтворювальний процес [51, с. 23]. Автор також зазначає, що в останні періоди відбувається відволікання оборотних засобів у дебіторську заборгованість, що рівносильне вилученню їх з обороту.

Отже, на сьогодні актуальним залишається питання удосконалення управління оборотними засобами підприємства. При цьому виникає необхідність звернення уваги на формування та стан запасів [52, с. 13]. Для вирішення цього питання потрібно всі види запасів ділити на певні категорії за ступенем їх важливості, використовуючи спеціальні методи аналізу [53].

Управлінські рішення щодо поліпшення управління оборотними активами підприємства мають бути спрямовані на зростання його фінансової стабільності. Обґрунтованість управлінських рішень повинна мати економічну та фінансову основу, якою можуть бути балансові рівняння [54].

Прийняття управлінських рішень щодо використання оборотних засобів передуює проведенню оцінки, яка в умовах постійного зростання цін на матеріальні ресурси може ґрунтуватись на методі ЛІФО [55, с. 15].

Відомо, що чим більша тривалість виробничого циклу, тим менше оборотів здійснюють оборотні активи. Тому в підприємств з тривалим

виробничим циклом грошові засоби відволікаються з обігу на відповідний період. З метою скорочення запасів матеріальних цінностей Ю. А. Потійко пропонує розрахувати оборотність оборотних активів, виходячи із суми матеріальних цінностей, фактично використаних у процесі виробництва [56, с. 85].

Деякі автори вважають за необхідне більше уваги приділяти процесу обігу коштів та їх структурі [57, 58]. Так, А. П. Шваб зазначає, що підприємства збільшують зовнішній кругообіг у випадку, коли швидкість обертання обігових коштів, які обслуговують зовнішній кругообіг, стає більшою, ніж при їх оберті у внутрішньому кругообігу й навпаки. Цей механізм можна використовувати при розподілі обігових коштів на такі, що обслуговують зовнішні та внутрішні кругообіги [58, с. 85].

Таким чином, провівши дослідження в області визначення сутності виробничих засобів підприємства, можна зробити наступні висновки. Для здійснення виробничо-господарської діяльності підприємства використовують виробничі фонди, які виступають як майно. Виробничі фонди за основою участі у виробничому процесі поділяють на основні й оборотні. З економічної точки зору виробничі фонди виступають як виробничі ресурси підприємства, або іншими словами, як виробничі засоби. Активи розглядаються як ресурси, що знаходяться у розпорядженні підприємства, а їх використання супроводжується отриманням доходу.

Відновлення основних засобів виробництва здійснюється за рахунок амортизаційних нарахувань, які є структурним елементом інвестиційних ресурсів підприємства.

Важливим елементом виробничих фондів є оборотні фонди у вигляді певної сукупності предметів і засобів праці, які включають до складу малоцінних та швидкозношуваних предметів.

Самостійним елементом виробничого процесу є фонди обігу, які не беруть безпосередньої участі в ньому.

Той факт, що рух оборотних виробничих фондів і фондів обігу має однаковий характер, дає підставу об'єднати оборотні фонди та фонди обігу в єдине поняття «оборотні засоби». Однак, основні виробничі фонди та оборотні виробничі фонди складають матеріальну основу виробництва, а фонди обігу є основою обігу та розподілу.

Разом з тим, недоцільно ототожнювати поняття виробничі засоби з виробничими коштами. У свою чергу, оборотні кошти не слід дорівнювати до матеріальних цінностей, у які оборотні кошти вкладені. Оборотні кошти обслуговують економічний обіг оборотних засобів і засобів обігу.

На думку більшості авторів оборотні кошти можна прирівняти до поняття «оборотний капітал».

Проаналізувавши існуючі підходи до оцінки виробничих засобів було доведено, що всі вони ґрунтуються на визначенні їх окремих показників та структурних елементів (основних засобів та оборотних виробничих фондів), які оцінюються виокремлено й не відображають цілісної їх взаємодії з

кінцевими результатами діяльності підприємств. Запропоновано комплексний підхід до визначення виробничих засобів на основі структурної єдності основних засобів та оборотних виробничих фондів їх взаємозалежності, за рахунок чого уточнено економічний зміст категорії «Виробничі засоби», під якими розуміють сукупність діалектично поєднаних та взаємопов'язаних і взаємозумовлених матеріально-уречевлених ресурсів, що виступають як структурно-комплексні елементи виробничого процесу у вигляді основних і оборотних виробничих фондів.

Вивчення різних точок зору вчених-економістів щодо тлумачення поняття «виробничі засоби» та його складових підкреслює необхідність удосконалення методів оцінювання, які висвітлюють ефективність їх використання. З метою проведення більш поглибленого дослідження доцільно розглянути методичний апарат, який охоплює процеси ефективності використання основних засобів і процеси ефективності використання оборотних коштів. Такий підхід дасть можливість виявити позитивні та негативні риси у сфері визначення ефективності використання виробничих засобів і окреслити напрямок їх можливого вдосконалення відповідно до сучасних умов господарювання гірничо-збагачувальних підприємств.

У сучасних умовах господарювання й формування ринкової економіки важливого значення набуває процес визначення ефективності використання виробничих засобів. Безумовно, економічна сутність і матеріально-речовий зміст є визначальними характеристиками в окресленні їх значення для здійснення відтворювальних процесів, функціонування та розвитку будь-якого виробництва.

Система показників, яка всебічно може характеризувати ефективність виробничих засобів, охоплює декілька напрямків, які розкривають зміст функціонування основних і оборотних засобів.

З точки зору основних засобів показники ефективності умовно поділяють на узагальнюючі та локальні (часткові). С. Ф. Покровний схиляється до думки, що «ефективність основних фондів охоплює два блоки: перший – показники ефективності відтворення окремих видів і всієї сукупності засобів праці; другий – показники рівня використання в цілому й окремих видів основних фондів» [33, с. 182]. Автор дотримується погляду необхідності вдосконалення існуючого методичного апарату визначення ефективності використання виробничих засобів.

Дослідженнями доведено, що найзагальнішим показником, який характеризує ефективність використання основних засобів, є фондвіддача, з чим погоджуються вчені-економісти І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан [59, с. 55], В. М. Гриньова, В. О. Коюда [41, с. 132], Л. Ю. Каменецький, Є. В. Шibaєв [63, с. 60], Л. М. Павлова [67, с. 392], В. Ф. Протасов, В. О. Дамаскінський [66, с. 34], Г. В. Савицька [46, с. 238], О. С. Філімоненков [64, с. 361], авторські колективи під керівництвом О. І. Бужинського [38, с. 74], А. М. Поддєрьогіна [60, с. 301], М. О. Сафронова [65, с. 121], А. В. Шегди [61, с. 147], А. Д. Шеремета [62, с. 163] та інші [68, 69, 70, 71].

Фондовіддача показує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі засоби, або ефективність вкладення коштів. Показник, який відображає обсяг валової (товарної) продукції у вартісному вираженні на одиницю середньорічної вартості основних виробничих засобів, які беруть участь у виробництві продукції, визначається за формулою

$$\Phi_{(в)} = Q / S_{сер} \quad (1)$$

де $\Phi_{(в)}$ – фондовіддача, Q – обсяг товарної (валової, чистої) продукції підприємства за рік; $S_{сер}$ – середньорічна вартість основних виробничих засобів.

При цьому А. В. Шегда та інші [61, с. 147] звертають увагу на те, що «для зіставлення рівня й динаміки фондовіддачі обсяг продукції обчислюється у фіксованих цінах, а обсяг основних фондів – за відновленою вартістю, оскільки залишкова вартість змінюється непропорційно до зміни виробничої потужності».

Відомо, що оберненим показником до фондовіддачі є фондоємність продукції, яка обчислюється за формулою

$$\Phi_{(м)} = S_{сер} / Q, \quad (2)$$

де $\Phi_{(м)}$ – фондоємність.

Розрахунок зазначеного показника сприяє отриманню інформації підприємством стосовно рівня середньорічної вартості основних виробничих засобів, що припадають на одиницю вартості виробленої продукції.

Доцільним є визначення тенденції до зниження фондоємності. У свою чергу збільшення фондовіддачі основних виробничих засобів вказує на підвищення ефективності їх використання, що є позитивним явищем в економіці підприємства.

З метою більш поглибленого вивчення ефективності використання основних засобів показник фондовіддачі визначається за усією сукупністю основних засобів підприємства, за фондами виробничого призначення та за активною їх частиною.

У своїй праці Т. О. Приймак [72, с. 22] зазначає, що на зростання фондовіддачі й на зниження фондоємності іноді суттєво можуть вплинути інфляційні процеси або підвищення рівня цін. Цілком зрозумілим є те, що це фактори, від яких не залежить ступінь використання виробничих засобів. Тому, для того щоб уникнути необґрунтованого збільшення або зменшення зазначених показників, обсяги випуску продукції приймають в натуральних чи умовно-натуральних одиницях.

На зміну рівня фондовіддачі впливає ряд факторів:

- зміна питомої ваги активної частини основних засобів;
- зміна фондовіддачі активної частини основних засобів;
- зміна структури обладнання;

– зміна часу роботи обладнання (цілоденні простої, внутрішньо-змінні простої; коефіцієнт змінності);

– зміна виробітку обладнання (освоєння нового обладнання; технологія та організації виробництва, соціальні фактори) тощо.

Так, П. Ю. Буряк, М. В. Римар [73, с. 210] рекомендують наступні підходи для визначення впливу факторів на фондovіддачу:

– вплив зміни питомої ваги активної частини основних засобів визначити за формулою

$$\Delta \Phi_{\epsilon\%} = (\% \Phi_{\phi}^a - \Phi_{\delta}^a) \cdot \Phi_{\epsilon}^a, \quad (3)$$

де $\% \Phi_{\phi}^a$ – фактична, (базова) питома вага активної частини фондів відповідно у фактичному та (базовому) періодах;

– вплив зміни фондovіддачі активної частини основних засобів можна визначити наступним чином

$$\Delta \Phi = (\% \Phi_{\epsilon\phi}^a - \Phi_{\epsilon\delta}^a) \cdot \% \Phi_{\phi}^a, \quad (4)$$

де $\% \Phi_{\epsilon\phi}^a$ – фактична (базова) фондovіддача активної частини основних засобів; $\% \Phi_{\epsilon\delta}^a$ – фактична (базова) фондovіддача активної частини основних засобів.

Рівень фондovіддачі активної частини основних засобів безпосередньо змінюється за рахунок впливу різних факторів (структури обладнання, часу роботи обладнання та виробітку обладнання).

При цьому Т. О. Приймак [72, с. 19] звертає увагу на той факт, що розрахунок середньорічної вартості основних засобів слід проводити декількома методами. Така думка ґрунтується на тому, що введення в дію та вибуття основних засобів відбувається, як правило, протягом року нерівномірно.

Слід зауважити, що важливим показником, який характеризує структуру коштів підприємства є коефіцієнт майна виробничого призначення, який розраховується за формулою:

$$K_{mv} = (B_{ov\phi} + B_{nb} + B_{vz} + B_{nv}) / A, \quad (5)$$

де K_{mv} – коефіцієнт майна виробничого призначення; $B_{ov\phi}$ – вартість основних виробничих засобів; B_{nb} – вартість незавершеного будівництва; B_{vz} – вартість виробничих запасів; B_{nv} – вартість незавершеного виробництва; A – сума активів підприємства.

Нормальне значення цього коефіцієнта для промислових підприємств $K_{mv} \geq 0,5$.

Г. О. Крамаренко [74, с. 65] підкреслює, що в разі зниження вказаного показника нижче нормативного значення підприємству необхідно поповнити

власний капітал або залучити довгострокові позикові кошти. Цей показник характеризує виробничий потенціал підприємства, що є основою для проведення як основної, так й інвестиційної діяльності. Безумовно, у ситуації перехідного періоду до ринку підприємства використовують різну політику управління виробничими засобами. Відсутність достатньої кількості власних джерел фінансування на відтворювальні цикли свідчить про актуальність вирішення проблеми ефективності використання виробничих засобів.

При вивченні різних підходів щодо визначення показників ефективності використання основних виробничих засобів було встановлено, що в більшості випадків автори обмежуються показниками фондівіддачі, фондомісткості, рентабельності основних засобів і абсолютною сумою прибутку на одну гривню основних засобів. Проте такий підхід не дає повної інформації для прийняття виваженого управлінського рішення, пов'язаного з підвищенням ступеня ефективності використання основних засобів. Це обґрунтовується тим, що показники, які характеризують технічний стан основних виробничих засобів, і показники технічного оснащення підприємства є основою інформаційного накопичення для прийняття вищезазначеного комплексного управлінського рішення щодо інвестиційної діяльності.

Разом з тим, рівень ефективного використання основних виробничих засобів має важливий вплив на формування багатьох показників. Так, продуктивність праці залежить від величини фондівіддачі та фондоозброєності, а фондівіддача – від продуктивності праці: при зміні одного з цих показників змінюється й інший. Тому при проведенні оцінки ефективності використання основних виробничих засобів доцільно залучати комплекс показників.

І. І. Цигилик, С. О. Кропельницька, М. М. Білий [75, с. 118] найважливішими показниками, що характеризують рівень використання основних виробничих засобів, вважають фондівіддачу і фондорентабельність.

Фондорентабельність розраховується за формулою:

$$\Phi_{(p)} = \Pi_p / \Phi_{cp}, \quad (6)$$

де $\Phi_{(p)}$ – фондорентабельність; Π_p – прибуток від звичайної діяльності (реалізації продукції); Φ_{cp} – середньорічна вартість основних виробничих засобів;

Рентабельність основних виробничих засобів може визначатися з урахуванням прибутку від усіх видів діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) або при залученні суми чистого прибутку. При цьому використовують формули

$$P_{(овф)1} = \Pi_p / ОФ_6 \cdot 100, \quad (7)$$

де $P_{(овф)1}$ – рентабельність основних виробничих засобів; Π_p – прибуток від усіх видів діяльності; $ОФ_6$ – вартість основних виробничих засобів за балансом;

$$P_{(овф)2} = ЧП / ОФ_б \cdot 100, \quad (8)$$

де $P_{(овф)2}$ – рентабельність основних виробничих засобів за чистим прибутком; ЧП – чистий прибуток підприємства.

Зауважимо, що абсолютним показником, який характеризує ефективність використання основних виробничих засобів, є сума прибутку, що припадає на одиницю середньорічної вартості цих засобів. Цей показник, на думку О. С. Філімоненко [64, с. 363], відображає рівень окупності використаних у виробництві основних виробничих фондів і розраховується за формулою

$$Пр_{(од. в. ф)} = БП / \bar{S}_{сер}, \quad (9)$$

де $Пр_{(од. в. ф)}$ – прибуток, що визначається на 1 грн основних виробничих засобів; БП – сума балансованого прибутку; $\bar{S}_{сер}$ – середня вартість основних виробничих засобів.

Водночас учені-економісти [60, с. 301] підкреслюють, що «до показників ефективності використання основних засобів можна також віднести величину питомої ваги активної частини основних засобів у їхній загальній сумі».

Зазначені показники ефективності використання основних засобів (фондовіддача, фондоємність, фондорентабельність і прибуток на одиницю основних виробничих засобів) включено до групи загальних показників оцінки ефективності використання основних засобів. Разом з тим, з метою більш детального дослідження ефективності використання основних виробничих засобів залучають часткові показники.

Незважаючи на те, що фондівіддача є узагальнюючим показником використання основних засобів, вона не може розкривати всіх потенційних можливостей поліпшення планування циклів відтворення основних засобів. Тому в практичній діяльності підприємств при плануванні та обліку використовують систему часткових (індивідуальних, локальних) показників, кожен з яких відображає окремий бік ефективності їх використання.

Слід підкреслити, що показники екстенсивного використання основних виробничих засобів не характеризують ефективність їх використання під час фактичного завантаження. Тому виникає необхідність доповнення даних показників показниками інтенсивного використання.

Відомо, що екстенсивне використання основних виробничих засобів має певні межі, а інтенсивне має досить широкі можливості. Таке твердження ґрунтується на тому, що інтенсивне використання основних засобів відбувається в тісному взаємозв'язку із заходами: скорочення строків досягнення проектної продуктивності техніки; удосконалення наукової організації праці, виробництва й управління; модернізація діючого устаткування, машин та механізмів, установлення оптимального режиму їх роботи. Відомо, що досить вагоме значення в процесі відтворення основних засобів займають показники, які характеризують їх технічний стан, – методику

їх визначення висвітлювали Т. О. Приймак [72, с. 21], І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан [59, с. 51], П. Ю. Буряк, М. В. Римар [73, с. 202], Г. В. Савицька [46, с. 235], В. М. Гриньова, В. О. Коюда [41, с. 263], М. П. Любушин, В. Б. Лещева, В. Г. Дьякова [76, с. 246], Є. К. Смирницький [77, с. 158], І. О. Бланк [78, с. 396] та інші.

Доцільно зауважити, що коефіцієнт оновлення характеризує інтенсивність введення в дію нових виробничих потужностей та відображає частку введення основних засобів у загальній їх вартості. У свою чергу коефіцієнт вибуття характеризує інтенсивність вибуття основних засобів, зокрема частку зношених, що вибули зі сфери виробництва, і показує частину вибуття основних засобів. Частину вартості основних засобів, яка вже перенесена на вартість готової продукції, показує коефіцієнт їх зносу. Іншими словами, цей показник характеризує рівень зносу основних засобів.

Частину основних засобів, придатну до експлуатації, відображає коефіцієнт придатності. При цьому коефіцієнт зносу основних засобів і коефіцієнт їх придатності в сукупності повинні дорівнювати одиниці.

Деякі вчені-економісти [41, с. 73] включають до цієї групи показників коефіцієнт приросту основних засобів, який розраховується за формулою

$$K_{\text{прир.}} = (O\Phi_{\text{в}} - O\Phi_{\text{л}}) / O\Phi_{\text{б}} = \Delta O\Phi / O\Phi_{\text{б}}, \quad (10)$$

де $K_{\text{прир.}}$ – коефіцієнт приросту основних засобів; $O\Phi_{\text{в}}$ – вартість уведених основних засобів у звітному періоді; $O\Phi_{\text{л}}$ – вартість виведених (реалізованих, ліквідованих) основних засобів у звітному періоді; $O\Phi_{\text{б}}$ – вартість основних засобів за балансом; $\Delta O\Phi$ – сума приросту основних засобів у звітному періоді.

Отже, коефіцієнт приросту основних засобів показує ступінь збільшення основних засобів у порівнянні з минулим періодом.

Наступним кроком дослідження є показники технічного оснащення підприємства. Кожен із зазначених показників характеризує технічне оснащення підприємства відповідно до інформаційного навантаження, яке повинно забезпечити процес прийняття управлінського рішення. Ступінь озброєності основними засобами одного робітника висвітлює показник фондоозброєності, тобто показує, яка частка загальної вартості основних засобів підприємства припадає на одного середньооблікового працівника. Відповідно показник енергоозброєності надає інформацію про частку виробничих енергетичних потужностей, яка припадає на одного робітника.

Отже, для забезпечення відтворення основних виробничих засобів актуальним є питання, пов'язане з накопиченням інформації щодо ефективності використання цих засобів з урахуванням як технічного стану основних засобів зокрема, так і технічного оснащення підприємства взагалі.

П. Ю. Буряк, М. В. Римар [73, с. 208] до складу показників ефективності використання основних засобів включають показник відносної економії вартості основних засобів, який визначається за формулою

$$E_{\text{онф}1} = \text{ОПФ}_1 - \text{ОПФ}_0 \cdot Y_{\text{вп}}, \quad (11)$$

де $E_{\text{онф}1}$ – показник відносної економії вартості основних засобів; ОПФ_1 – середньорічна вартість основних виробничих засобів у базисному періоді; ОПФ_0 – середньорічна вартість основних виробничих засобів у звітному періоді; $Y_{\text{вп}}$ – індекс обсягу виробництва продукції.

Доцільність визначення вказаного показника висвітлюють М. П. Любушин, В. Б. Лещева, В. Г. Д'якова [76, с. 250] та Г. В. Савицька [46, с. 238].

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що ефективність використання основних засобів визначається в сукупності показниками, які сприяють прийняттю виважених управлінських рішень. Найбільш вагомим показником оцінки ефективності вважається фондвіддача, що знаходиться в тісному взаємозв'язку з показником рентабельності. Відомо, що важливою умовою збільшення рентабельності при збільшенні фондвіддачі є рівність обсягу випуску й реалізації продукції, оскільки фондвіддача розраховується при залученні показника випуску продукції, а рентабельність відображає фінансовий результат від реалізації. У цьому випадку фондвіддача показує технологічну ефективність виробництва, а рентабельність – економічну ефективність.

Зокрема М. О. Данилюк і В. І. Савич [79, с. 149] наводять методику визначення загальної рентабельності виробничих фондів:

$$R_{(в. ф)} = \text{ВП} / \overline{S_{\text{сер}}(в. ф., м. а)}, \quad (12)$$

де $R_{(в. ф)}$ – загальна рентабельність виробничих фондів; ВП – валовий прибуток; $\overline{S_{\text{сер}}(в. ф., м. а)}$ – середньорічна вартість основних виробничих фондів і матеріальних активів.

Водночас автори звертаються до методології визначення чистої рентабельності виробничих фондів [24, с. 150]:

$$R_{\text{ч}} = \text{ПЧ} / \overline{S_{\text{сер}}(в. ф)} + \overline{S_{\text{сер}}(о. к)}, \quad (13)$$

де $R_{\text{ч}}$ – чиста рентабельність виробничих фондів; $\overline{S_{\text{сер}}(в. ф)}$ – середньорічна вартість основних виробничих фондів; $\overline{S_{\text{сер}}(о. к)}$ – середньорічна вартість оборотного капіталу.

Цілком зрозумілим є те, що рентабельність виробничих засобів буде тим більша, чим вища прибутковість продукції, більша віддача основних виробничих фондів і швидкість обертання капіталу.

Наступним кроком дослідження є вивчення методів оцінювання ефективності використання оборотних засобів. Ступінь використання

оборотних засобів характеризується низкою показників, пов'язаних з поняттям «оборотність». Практична діяльність доводить, що на підприємствах з метою визначення ефективності використання оборотних коштів також використовують різноманітні показники, найважливішим з яких є швидкість обертання.

Теоретичний аналіз економічних джерел показав, що проблемою ефективного використання оборотних коштів займаються вчені-економісти М. І. Агошков, Ю. Л. Гольдман, М. О. Кривенков [47, с. 197], І. О. Бланк [78, с. 331], І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан [59, с. 89], В. М. Гриньова, В. О. Каюда [41, с. 79], М. П. Любушин, В. Б. Лещева, В. Г. Дьякова [76, с. 217], Т. О. Примак [72, с. 56], Г. В. Савіцка [46, с. 459], Д. В. Шиян, Н. І. Строченко [80, с. 94], авторські колективи під керівництвом Й. М. Петровича [81, с. 233], С. Ф. Покропівного [33, с. 197], А. В. Шегди [61, с. 169].

Усі автори схиляються до думки про доцільності впровадження в практичну діяльність промислових підприємств методів визначення ефективності використання оборотних коштів. Оборотні кошти підприємств залежно від умов організації виробництва й реалізації продукції мають різний рівень ліквідності. Так, О. Михайлюк [82, с. 60] зауважує, що «найменш ліквідний актив – це той актив, балансова вартість якого найменш надійна, якщо порівнювати її з ринковою вартістю».

З точки зору фінансової діяльності підприємств вплив процесу управління оборотними коштами розкривають такі вчені-економісти, як М. Я. Коробов [83], О. О. Терещенко [84], М. Д. Білик [85], Є. Брігхем [86]. Так, М. Д. Білик [85, с. 172] звертає увагу на пріоритетність управління оборотними активами в загальній системі управління фінансами. Вони, як правило, займають переважну більшість у загальному обсязі активів підприємства, тобто є найбільш капіталомісткими. Водночас Є. Брігхем [86, с. 732] стверджує, що процес управління оборотними активами займає близько 60 відсотків типового фінансового менеджерського часу. У свою чергу О. О. Терещенко [84, с. 489] зауважує, що рівень ефективності фінансово-господарської діяльності підприємств певною мірою залежить від оптимізації структури й обсягу оборотних активів та заходів, які пов'язані з прискоренням оборотності запасів. На думку М. Я. Коробова [83, с. 309], показник швидкості обороту оборотних коштів, дає змогу зробити висновок про ділову активність підприємства. Отже, ефективність використання оборотних коштів є пріоритетним напрямком дослідження, оскільки впливає на підвищення ефективності використання капіталу взагалі.

Зокрема, І. Г. Балабанов [87, с. 445] розкриває поняття «ефективність капіталу», яке трактується як величина прибутку, що припадає на 1 грн. вкладеного капіталу. При цьому до складових ефективності капіталу автор включає основні засоби, нематеріальні активи та оборотні кошти.

Теоретичні дослідження та практика господарювання гірничо-збагачувальних підприємств підтверджують, що процес ефективності використання оборотних коштів повинен супроводжуватися аналітично-

розрахунковими діями фахівців, які беруть участь в управлінському циклі.

Я. Д. Плоткін та І. Н. Пащенко [88, с. 131] підкреслюють, що «показники мають відображати ефективність використання усіх обігових коштів у господарстві незалежно від джерел їх формування».

Саме показники ефективності використання оборотних коштів повинні висвітлювати для підприємства інформацію щодо доцільності їх використання у виробничому процесі.

Доцільно зауважити, що показники ефективності використання оборотних засобів можна визначити не тільки стосовно їх загального обсягу, а й окремо як для нормованої, так і ненормованої їх частини.

Зокрема середній залишок оборотних коштів може розраховуватися декількома методами залежно від періоду дослідження. Так, середньомісячний залишок нормованих оборотних засобів обчислюється за формулою [59]

$$S_{(\text{ноз. міс})} = (S_n + S_k) / 2, \quad (14)$$

де $S_{(\text{ноз. міс})}$ – середньомісячний залишок нормованих оборотних засобів, грн; S_n , S_k – відповідно залишок оборотних засобів на початок і кінець місяця, грн.

У свою чергу середньорічний залишок нормованих оборотних засобів можна знайти за формулою [59]

$$S_{(\text{ноз. річ}) 1} = (S_1 + S_2 + S_3 + \dots + S_{12}) / 12, \quad (15)$$

де $S_{(\text{ноз. річ}) 1}$ – середньорічний залишок нормованих оборотних засобів, грн; $S_1, S_2, S_3, \dots, S_{12}$ – середньомісячні залишки нормованих оборотних засобів, грн.

У разі, якщо відомо суми нормованих оборотних засобів на перше число кожного місяця, то $S_{(\text{ноз. річ})}$, то використовується формула

$$S_{(\text{ноз. річ}) 2} = (1/2 S'_1 + S'_2 + S'_3 + \dots + 1/2 S'_{13}) / 12, \quad (16)$$

де $S'_1, S'_2, S'_3 \dots S'_{13}$ – відповідно, залишки нормованих оборотних засобів на перше число кожного місяця розрахункового періоду, включаючи перше січня наступного року, грн.

Доцільно зауважити, що порівнюючи показники оборотності оборотних коштів, виявляють їх прискорення чи уповільнення.

Величину вивільнених обігових коштів визначають за формулою

$$\Delta S_{\text{ноз}} = (РП_{\text{зв.}} / 360) \cdot (T_{\text{об. баз}} - T_{\text{об. зв}}), \text{ грн}, \quad (17)$$

де $РП_{\text{зв.}}$ – обсяг реалізації у звітному році, грн; $T_{\text{об. баз}}$, $T_{\text{об. зв}}$ – середня тривалість одного обороту оборотних засобів відповідно в базовому та звітному роках, днів.

Разом з тим Д. В. Шиян і Н. І. Строченко [80, с. 97] зазначають, що величину приросту обсягу реалізації продукції за рахунок прискорення обігових коштів можна визначити за формулами

$$\Delta O_0 = (T_1 - T_0) \cdot O_{рщ}; \quad (18)$$

$$\Delta O_p = (R_{обз. 1} - R_{обз. 2}) \cdot O_0, \quad (19)$$

де ΔO_0 – величина вивільнених або додатково залучених оборотних активів; T_1, T_0 – тривалість обігу оборотних активів у звітному та базисному періодах; $O_{рщ}$ – величина щоденної реалізації; ΔO_p – величина приросту або зменшення обсягів реалізації; $R_{обз. 1}, R_{обз. 2}$ – коефіцієнт обігу оборотних активів у звітному та базисному періодах; O_0 – величина оборотних активів.

Оборотність оборотних засобів безпосередньо впливає на кінцеві результати діяльності підприємства, зокрема на приріст прибутку та рівень рентабельності [59].

Вивчивши методи визначення ефективності використання виробничих засобів, можна зробити висновок, що ефективність використання виробничих засобів висвітлюється в економічних джерелах через систему показників, які є носіями різної інформації. Показники ефективності використання виробничих засобів досліджуються у двох основних напрямках: перший охоплює основні засоби, а другий – оборотні.

З точки зору основних засобів показники ефективності використання включають узагальнюючі й локальні. При цьому узагальнюючі показники ефективності використання основних засобів включають фондвіддачу, фондоемність, рентабельність основних засобів і показник абсолютної суми прибутку на одну гривню основних засобів. Разом з тим, більшість учених-економістів доводять необхідність при визначенні ефективності використання основних засобів залучати показники, що характеризують технічний стан основних виробничих фондів і показники технічного оснащення підприємства. Тобто для прийняття виваженого управлінського рішення щодо ефективності використання основних засобів доцільно залучати методика визначення коефіцієнтів: оновлення, вибуття, зносу та придатності основних засобів, а також показники фондооснащеності, фондоозброєності та енергоозброєності.

З метою розширення процесу вивчення ефективності використання основних засобів було досліджено групу локальних показників, до складу яких включають коефіцієнти екстенсивного завантаження устаткування в цеху й на робочому місці та коефіцієнти інтенсивного завантаження; коефіцієнт інтегрального використання основних фондів та коефіцієнт змінності роботи обладнання, які сприяють безпосередньому вивченню ефективності використання активної частини основних засобів.

Ефективність використання оборотних засобів підприємств також розраховується при залученні кола показників, здатних накопичувати

інформацію для управлінського циклу: оборотності та завантаження оборотних засобів, їх збереження, віддачі (рентабельності) оборотних засобів і тривалості одного обороту. Разом з тим, більшість авторів доводить необхідність визначення суми вивільнених оборотних коштів і розрахунку її впливу на величину приросту або зменшення обсягів реалізації, зростання прибутку та рівня рентабельності.

Таким чином, можна стверджувати, що саме вивчення змін коефіцієнтів ефективності використання виробничих засобів сприяє розробці результативності тих управлінських рішень, які забезпечують їх функціонування.

Теоретичні дослідження різних методичних підходів щодо оцінки ефективності виробничих засобів показали, що на теперішній час існують досить надійні засоби. Оцінка виробничих засобів здійснюється на основі паралельних підходів до розрахунків ефективності основних і оборотних засобів. З точки зору специфіки їх участі у виробничому процесі такий підхід є логічним, зрозумілим і доцільним, оскільки розмежування виробничих засобів на основні та оборотні дає можливість відобразити їх специфічний характер і вплив на результати виробничо-господарської діяльності.

Однак недолік такого підходу виявляється у відсутності врахування іншого процесу використання виробничих засобів у діяльності підприємства. Основні та оборотні засоби – дві взаємопов'язані й взаємозумовлені сторони виробничого процесу. Використання виробничих засобів передбачає єдність їх структурних елементів. Вони, беручи участь у процесі випуску продукції, мають прямі й зворотні взаємоплинні зв'язки, зокрема структурно-функціональні, причинно-наслідкові, які існуючі методи оцінки виробничих засобів залишають поза увагою. Пізнання таких зв'язків дає змогу виявити складні процеси розвитку виробництва, з'ясувати природу економічних процесів відтворення та ефективного функціонування суб'єкта підприємницької діяльності.

Теоретичні дослідження щодо оцінки стану виробничих засобів дають підставу зробити висновки, що існуючі методичні підходи використовують лише метод аналізу, залишаючи поза увагою метод синтезу. На теоретично-концептуальному рівні такий стан порушує основні принципи методології економічної теорії, які передбачають обов'язковість аналізу й синтезу. Під останнім розуміють поєднання певних елементів в єдине ціле. Аналіз же дає можливість вивчити окремі сторони функціонування виробничих засобів як об'єкта дослідження. Подальше поєднання структурних елементів виробничих засобів, тобто основних і оборотних засобів, дає можливість визначити більш глибокий характер їх функціонального застосування у виробничому процесі.

Слід зазначити, що концепції економічної теорії передбачають системний підхід до наукових досліджень, що безпосередньо проявляється у вивченні структурно-функціональних, прямих і зворотних зв'язків. Системний підхід неможливий без органічної єдності аналізу та синтезу.

Отже, єдність оцінки ефективності використання структурних елементів

виробничих засобів ґрунтується на методології економічної теорії й усуває певну канонізацію сформованих нині поглядів на виробничий процес взагалі.

Під виробничими засобами слід розуміти сукупність діалектично поєднаних, взаємопов'язаних і взаємообумовлених матеріально-уречевлених ресурсів, що виступають як структурно-комплексні елементи виробничого процесу у вигляді основних і оборотних фондів.

Проведення оцінки виробничих засобів на основі структурної єдності їх елементів дає можливість розкрити їх сутність більш глибоко. Сучасні методичні підходи ґрунтуються лише на індукції, яка потребує продовження. Саме наявність методики оцінки виробничих засобів у єдності їх структурних елементів підтвердить об'єктивну необхідність використання індуктивних та дедуктивних методів в економічних дослідженнях. Результати оцінки виробничих засобів на цій основі забезпечать інформаційну основу для удосконалення процесу управління.

Список використаних джерел

1. Бланк И. А. Торговый менеджмент / И. А. Бланк. – К. : Украинско-финский ин-т менедж. и бизнеса, 1997. – 408 с.
2. Экономика предприятия / под ред. Ф. К. Беа, Э. Дихтла, М. Швайтцера ; пер. с нем. – М. : ИНФРА-М, 1999. – XVI, 928 с.
3. Суторміна В. М. Фінанси зарубіжних корпорацій : навч. посіб. / В. М. Суторміна, В. М. Федосов, Н. С. Рязанова. – К. : Либідь, 1993. – 247 с.
4. Бандурка О. М. Фінансова діяльність підприємства : підруч. / О. М. Бандурка, М. Я. Коробов, П. І. Орлов, К. Я. Петрова. – К. : Либідь, 1998. – 312 с.
5. Управління підприємницькою діяльністю: оцінка, організація, прогнозування / за ред. док. екон. наук, проф. А. В. Чупіса. – Суми : Університетська кн., 1999. – 333 с.
6. Захарова Я. М. Шляхи оптимізації ефективного використання основних фондів та резервів підприємств в умовах формування ринкових відносин / Я. М. Захарова // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. / ред. І. К. Бондар. – Вип. 18. – К. : Науково-дослідний економ. ін-т М-ва екон. та з питань європейської інтеграції України, 2002. – С. 169–171.
7. Спасів Н. Я. Прагматизм фінансування відтворення основного капіталу підприємницьких структур / Н. Я. Спасів // Фінанси України. – 2005. – № 2. – С. 129–134.
8. Ментоюс М. Р. Теория бухгалтерского учета : учеб. / М. Р. Ментоюс, М. Х. Перера ; пер. с англ. ; под ред. Л. В. Соколова, И. Л. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 663 с.
9. Куликова Л. И. Учет основных средств: современная концепция и тенденция развития / Л. И. Куликова. – Казань : КТУ, 2000. – 308 с.
10. Мендрул О. Г. Управління вартістю підприємств : моногр. / О. Г. Мендрул. – К. : КНЕУ, 2002. – 332 с.

11. Непомнящий С. К. Формалізація розрахунків вартості активів підприємства / С. К. Непомнящий // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 59–63.
12. Закон України № 283/97 ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 зі змінами і доповненнями.
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» // Збірник 25 положень (стандартів) бухгалтерського обліку. – К. : КНТ, 2002. – 96 с.
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» : наказ МФУ № 817 від 28 грудня 2004 р.
15. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський облік на підприємствах з різними формами власності : навч.-практ. посіб. : 2-е вид., перероб. і доп. / Н. М. Ткаченко. – К. : ВТОВ «А.С.К.», 1996. – 672 с.
16. Цол-Цалко Ю. С. Витрати виробництва : навч. посіб. / Ю. С. Цол-Цалко. – К. : ЦУЛ, 2002. – 656 с.
17. Борщ Н. Амортизація: податковий та бухгалтерський облік : 2-е вид., перероб. і доп. / Н. Борщ. – К. : Фактор, 2002. – 152 с.
18. Горицкая Н. Г. Основные фонды и инвестиции / Н. Г. Горицкая. – К. : Техника, 2000. – 80 с.
19. Городянська Л. В. Удосконалення методики обліку амортизації основних засобів – складова процесу входження України в міжнародне співтовариство / Л. В. Городянська // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. – 2003. – № 12. – С. 87–93.
20. Пархоменко В. Облік амортизації / В. Пархоменко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 8. – С. 21–23.
21. Косова Т. Д. Амортизація як інвестиційний ресурс підприємства / Т. Д. Косова // Економіка підприємства. – 2003. – № 9. – С. 157–166.
22. Орлова В. К. Зв'язок амортизаційної політики з дивідендною політикою на підприємстві / В. К. Орлова, С. В. Сенчішак // Наукові праці Кіровоградського держ. пед. ун-ту : Економічні науки : Бухгалтерський облік, аналіз і аудит. – Вип. 4. – Кіровоград : КДТУ, 2003. – 532 с.
23. Хендриксен Э. Теория бухгалтерского учета / Эддон Хендриксен, Михаэл ван Бреда ; пер. с англ. И. А. Смирнова ; под ред. Проф. Л. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
24. Шевченкова Л. Амортизация основных средств согласно П(С)БУ 7 / Л. Шевченкова // Баланс : Всеукраинский бухгалтерский еженедельник. – 2000. – № 28. – С. 41–46.
25. Губачова О. Обираємо метод нарахування амортизації основних засобів / О. Губачова // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 11. – С. 43–48.
26. Городянська Л. Податковий і бухгалтерський облік амортизації на підприємстві / Л. Городянська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 2. – С. 13–18.
27. Велш Г. А. Основи фінансового обліку / Глен А. Велш, Даніел Г. Неорт ; пер. з англ. – К., 1997. – 943 с.
28. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл ; пер. с англ. ; под ред. Л. В. Соколова. – М. : Финансы и

- статистика, 1993. – 496 с.
29. Нікбахт Е. Фінанси / Е. Нікбахт, А. Гроппеллі ; пер. з англ В. Овсієнко, В. Мусієнко. – К. : Вид-во «Основи», 1993. – 382 с.
30. Пархоменко В. М. Облік амортизації / В. М. Пархоменко // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С. 62–64.
31. Ван Хорн Дж. К. Основы управления финансами / Дж. К. ван Хорн ; пер. с англ ; гл. ред. Л. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 799 с.
32. Фридман Дж. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / Дж. Фридман, Ник. Ордуэй ; пер. с англ. – М. : Дело ЛТД, 1995. – 480 с.
33. Економіка підприємства : підруч. : у 2 т. / за ред. С. Ф. Покропивного. – Т. 2. – К. : Вид-во «Хвиля-Прес» ; Донецьк : Мале підприємство «Поиск» ; Т-во книголюбів, 1995. – 400 с.
34. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» // Збірник 25 положень (стандартів) бухгалтерського обліку. – К. : КНТ, 2002. – 96 с.
35. Финансы предприятий : учебн. пособ. / Е. И. Бородина, Ю. С. Голикова, Н. В. Колчина, З. М. Смирнова ; под ред. Е. И. Бородиной. – М. : Банки и биржи ; ЮНИТИ, 1995. – 208 с.
36. Рогожин П. С. Справочник экономиста-строителя / П. С. Рогожин. – Изд. 4-е, перераб. И доп. – К. : Будівельник, 1980. – 366 с.
37. Школа И. Н. Управление производственными фондами горнорудных предприятий / И. Н. Школа, М. А. Ястребинский. – М. : Недра, 1988. – 168 с.
38. Методика экономического анализа деятельности производственного объединения : Практическое руководство / под ред. А. И. Бужинского и А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 1982. – 229 с.
39. Экономика черной металлургии СССР / Н. П. Банный, А. А. Федотов, П. А. Ширяев, Л. Н. Ройтбурд. – М. : Металлургия, 1978. – 344 с.
40. Денисенко М. П. Економіка підприємства: пошук шляхів розвитку : посібн. / М. П. Денисенко. – К. : МАУП, 2002. – 80 с.
41. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. / В. М. Гриньова, В. О. Коюда. – 2-е вид., перероб. І доп. – К. : Знання-Прес, 2004. – 424 с.
42. Радионов А. Р. Управление сбытовыми запасами и оборотными средствами предприятия (практика нормирования) : учеб. пособ. / А. Р. Радионов, Р. А. Радионов. – М. : Изд-во «Дело и Сервис», 1999. – 400 с.
43. Хеддервик К. Финансовый и экономический анализ деятельности предприятия / К. Хеддервик ; под ред. Ю. Н. Воропаева. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
44. Шеремет А. Д. Методика фінансового аналізу / А. Д. Шеремет, Р. С. Сайфулін. – М. : ИНФРА-М, 1996. – 176 с.
45. Ришар Ж. Аудит и анализ хозяйственной деятельности предприятия / Ж. Ришар ; пер. с франц. ; под ред. Л. П. Белых. – М. : Аудит ; ЮНИТИ, 1997. – 375 с.
46. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицкая. – 3-е изд. – Мн. : ИП «Экоперспектива»; Новое знание, 1999. – 498 с.

47. Агошков М. И. Экономика горнорудной промышленности : учебн. пособ. Для вузов / М. И. Агошков, Е. Л. Гольдман, Н. А. Кривенко. – М. : Недра, 1986. – 264 с.
48. Воробейчиков А. П. Межзаводской экономический анализ / А. П. Воробейчиков, М. З. Кауфман. – М. : Финансы, 1971. – 104 с.
49. Баскин А. И. Резерв ускорения оборота запасов / А. И. Баскин, О. Т. Яковлев. – М. : Экономика, 1981. – 56 с.
50. Коранченко Р. А. Совершенствование экономических методов управления на предприятиях / Р. А. Коранченко. – М. : Экономика, 1985. – 240 с.
51. Золотарьов А. Рациональне використання оборотних засобів у промисловості / А. Золотарьов // Економіка України. – 2001. – № 7. – С. 29–32.
52. Севастьянов Р. Использование аналитических инструментов для оптимизации использования оборотных средств предприятия / Р. Севастьянов // Економіка, фінанси, право. – 2003. – № 2. – С. 13–15.
53. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебн. пособ. / Г. В. Савицкая. – 6-е изд., перераб. И доп. – Мн. : Новое издание, 2001. – 704 с.
54. Подольська В. О. Управління оборотними активами – запорука фінансової стабільності підприємства / В. О. Подольська, О. В. Яріш // Регіональні перспективи. – 2003. – № 6. – С. 66–67.
55. Сікора У. Особливості методики оцінки оборотних активів на виробничих підприємствах / У. Сікора // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 9. – С. 13–19.
56. Потійко Ю. А. Формування оптимального розміщення оборотних активів суб'єктів господарювання / Ю. А. Потійко // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 81–88.
57. Білейченко О. Г. Структура обігових коштів в умовах ринкової економіки / О. Г. Білейченко // Фінанси України. – 2003. – № 5. – С. 70–73.
58. Шваб А. П. Вплив внутрішнього кругообігу коштів на їх ефективне використання / А. П. Шваб // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 82–85.
59. Бойчик І. М. Економіка підприємств : навч. посіб. / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан. – Львів : Вид-во «СПОЛОМ», 1999. – 212 с.
60. Фінанси підприємств : підруч. / А. М. Поддєрьогін, М. Д. Білик, Л. Д. Буряк та ін. ; кер. кол. авт. А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2004. – 546 с.
61. Економіка підприємства : навч. посіб. / А. В. Шегда, Т. М. Литвиненко, М. П. Нахаба та ін. ; за ред. А. В. Шегди. – К. : Знання-Прес, 2002. – 335 с.
62. Экономический анализ хозяйственной деятельности : учеб. для экон. Вузов / А. Д. Шеремет, М. Г. Щепинов, Г. Г. Дей, П. А. Расинес, В. А. Орлов и др. ; под ред. А. Д. Шеремета. – М. : Экономика, 1979. – 376 с.
63. Каменецкий Л. Е. Экономика шахтного и подземного строительства : учеб. пособ. Для вузов / Л. Е. Каменецкий, Е. В. Шибяев. – М.: Недра, 1987.–264 с.
64. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. / О. С. Філімоненков. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 440 с.
65. Экономика предприятия : учеб. / Е. В. Арсенов, Я. Д. Балыков,

- И. В. Корнеева, О. Г. Крюкова, Л. Н. Оголева, И. П. Павлова и др. ; под ред. Н. А. Сафронова. – М. : Юристъ, 1998. – 584 с.
66. Протасов В. Ф. Экономика горнорудной промышленности : справ. Пособ. / В. Ф. Протасов, В. А. Дамаскинский. – М. : Недра, 1990. – 430 с.
67. Павлова Л. Н. Финансы предприятий : учеб. для вузов / Л. Н. Павлова. – М. : Финансы. ЮНИТИ, 1998. – 639 с.
68. Турило А. М. Финанси підприємств : навч. посіб. / А. М. Турило, О. О. Терещенко, А. Г. Темченко. – К. : Фінансова агенція, 1998. – 122 с.
69. Измайлова К. В. Финансовый анализ : навч. посіб. / К. В. Измайлова. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.
70. Баканов М. И. Теория экономического анализа : учеб. / М. И. Баканов, А. Д. Шеремет. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 416 с.
71. Покропивный С. Ф. Экономика промышленного производства / С. Ф. Покропивный, О. Г. Белоус, А. С. Федонин. – К. : Техніка, 1977. – 352 с.
72. Приймак Т. О. Економіка підприємства : Навч. посіб. / Т. О. Приймак. – К. : Вікар, 2001. – 178 с.
73. Фінансово-економічний аналіз : підручник / П. Ю. Буряк, М. В. Римар, М. Т. Бець та ін. ; за заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
74. Крамаренко Г. О. Фінансовий аналіз і планування / Г. О. Крамаренко. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 224 с.
75. Цигилик І. І. Аналіз ефективності використання виробничих потужностей та основних виробничих фондів у підприємницькій діяльності / І. І. Цигилик, С. О. Кропельницька, М. М. Білий // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5(35). – С. 110–120.
76. Любушин Н. П. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия / Н. П. Любушин, В. Б. Лещева, В. Г. Дьякова ; под ред. Н. П. Любушина. – М. : ЮНИТИ-ДАМА, 1999. – 471 с.
77. Смирницкий Е. К. Экономические показатели промышленности : справ. / Е. К. Смирницкий. – М. : Экономика, 1989. – 335 с.
78. Бланк И. А. Управление активами / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2000. – 720 с.
79. Данилюк М. О. Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / М. О. Данилюк, В. І. Савич. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 204 с.
80. Шиян Д. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Д. В. Шиян, Н. І. Строченко. – К. : Вид-во «А.С.К.», 2003. – 240 с.
81. Економіка виробничого підприємництва : навч. посіб. / Й. М. Петрович, І. О. Будіщева, І. Г. Устінова та ін. ; за ред. Й. М. Петровича. – К. : Знання, КОО, 2001. – 405 с.
82. Михайлюк О. Як читати і аналізувати фінансову звітність : посіб. Для членів наглядових рад та керівників акціонерних товариств / О. Михайлюк. – К. : Міжнародна фінансова корпорація, 2004. – 107 с.
83. Коробов М. Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства : навч. посіб. / М. Я. Коробов. – К. : Т-во «Знання» ; КОО, 2000. – 378 с.

84. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 554 с.
85. Білик М. Д. Управління фінансами державних підприємств / М. Д. Білик. – К. : Т-во «Знання» ; КОО, 1999. – 312 с.
86. Брігхем Є. Основи фінансового менеджменту : пер. з англ. / Є. Брігхем. – К. : КП «ВАЗАКО» ; Молодь, 1997. – 1000 с.
87. Балабанов И. Т. Основы финансового менеджмента : учеб. пособ. / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 480 с.
88. Плоткін Я. Д. Виробничий менеджмент : навч. посіб. : зб. вправ / Я. Д. Плоткін, І. Н. Пашенко. – Львів : Державний університет «Львівська політехніка» ; Інформаційно-видавничий центр «Інтелект» Інституту підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів, 1999. – 258 с.

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА СТАДІЯХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ГІРНИЧО- ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Астаф'єва К.О.

к.е.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Астаф'єв О.Ю.

к.т.н., доцент, ДВНЗ «Криворізький національний університет»

За умови зниження темпів розвитку економіки України, зниження обсягів реалізації, здороження енергоресурсів, поглиблення впливу інфляційних ризиків на діяльність підприємства, формування ефективної системи антикризового управління стає головним питанням подальшого функціонування господарського суб'єкту. Постає проблематика не тільки визначення умов настання кризової фази розвитку на підприємстві, а і розробки заходів щодо виходу із неї. Враховуючи, що підприємство функціонує у відкритому, конкурентному середовищі, визначення методів антикризового управління повинне включати в себе складову розвитку. За цієї умови необхідно враховувати етапи життєвого циклу підприємства та умови фінансово-економічної стабільності на них.

Питання розробки заходів антикризового управління розглядаються у роботах наступних вчених: Короткова Є. М., Валдайцева С. В., Крутика А.Б., Муравьева А.І., Бланка І., Терещенко О.О., Данілов О. Д., Скібіцька Л. І., Афанасьєва О. Б., Ковальчук Т. М., Мних Є. В., Скібіцька Л. І. Рясних Є. Г., та